

conflict van onberekenbare gevolgen. Ongetwijfeld, ook anders zou er strijd zijn geweest. De toestand van de kerk in 1816 was van dien aard, dat deze niet had kunnen uitblijven. Doch het zou in zekeren zin een eerlijke strijd geweest zijn. Nu echter trad de staatsmacht op, beroofde de kerk van haar organen en plaatste er een bestuur boven, dat niet uit de gemeenten was voortgekomen. Dit was daarom des te ernstiger, omdat door de organisatie ook de belijdenis in het gedrang kwam. De predikanten, voor wie opleiding aan de staatshoogescholen verplicht was, brachten vandaar leeringen in de gemeenten, die van de belijdenis ernstig afweken, ja er rechtstreeks tegen ingingen. Er ontstond leervrijheid, een woord van schoonen klank, doch van kerkverwoestende strekking. In tal van gemeenten gingen, om de ontrouw der leeraren, de aan de leer getrouwe geloovigen niet langer ter kerk. Er kwam verzet, dat, zoo het niet tot een breken met de organisatie leidde, dan toch tot strijd voor kerkherstel.

Aan dien strijd kwam allerminst een einde met den troonsafstand van Willem I. Ik weet wel, in handboeken voor kerkgeschiedenis wordt de voorstelling gegeven, alsof in 1842 en '43 de Staat zich geheel van het terrein der Hervormde kerk teruggetrokken heeft, en er vervolgens in '52 „langs zuiver kerkelijken weg” een herziening van het Algemeen Reglement van 1816 tot stand gekomen is: Reitsma spreekt van „de emancipatie de kerk”, Knappert jubelt over „de vrije kerk in den vrijen staat”¹⁾. Alsof niet reeds in '88 een uitvoerig en rijk gedocumenteerd betoog verschenen was, dat die voorstelling niet bepaald bevestigt!²⁾ Doch, hoe dit zij, de feiten liggen er toe, dat de regeering haar in 1816 geësurpeerde macht aan haar creatuur, de Synode, heeft overgedragen, doch voortgegaan is de gemeenten, zonder dat deze rechtens geacht kunnen

¹⁾ Knappert, op. cit. p. 322; Reitsma, *Gesch. Hervorming en Hervormde Kerk*, 3de druk p. 776.

²⁾ Ik bedoel natuurlijk Fabius, *Het Reglement van '52*. Men leze daarin b.v. eens, hoe een man als Gunning over die vrijheid oordeelde (p. 344—'54)